

Uuttujen levinneisyydestä

Uutut eivät ole kansatieteellisessä tutkimuksessa mikään uutuuudellaan hätkähdyttävä aihe. Jo Theodor Schvindt julkaisi tunnetussa pyyntielinkeinoja käsittelevässä kuvastossaan¹ 1905 kuvan vårdöläisestä uutusta ja määritteli uutun: »Kannella ja pohjalla varustettu ontto puunrunko, joka asetettiin kasvavaan puuhun rannalle, jotta vesilinnut tekisivät siihen pesänsä» — munitusta varten, voitaisiin kai lisätä.

Kuitenkin vasta 1930-luvulla kirjoitettiin munituksesta ja uutuuista enemmän. Ke-räilyelinkeinojen näennäinen »primitiivisyys» vaikutti ilmeisesti erityisen mielenkiin-toiselta, ja sekä suomalaiset, ruotsalaiset että virolaiset tutkijat olivat asialla.² Koh-talaisen vilkkaasta uututtututkimuksesta huolimatta on pari seikkaa kuitenkin jäänyt suhteellisen vähäiselle huomiolle. Uuttujen esiintymisen aluekuvaa koko uuttualueen puitteissa ei ole erityisen täsmällisesti pyritty määrittelemään, eikä ilmiön levinnei-syyttä Suomessakaan ole tarkemmin selvitetty. Tässä yhteydessä pyritään näihin ky-symyksiin tuomaan lisää valaistusta, sillä on selvää, että levinneisyyskuva kytkeytyy koko ilmiön historiaan ja vaiheisiin. Uuttujen valmistukseen, rakenteeseen, käyttöön, typologiaan jne. ei lähemmin puututa; tarkastelussa eivät ole mukana myöskään liu-kut, ts. kasvavaan puuhun tehdyt munituspesät, jotka ovat olleetkin melko harvi-naisia.

Uuttuja voidaan periaatteessa käyttää vain siellä, missä pesii sellaisia lintuja, jot-ka soveltuvat munitukseen. Kysymyksen tulevat eräät vesilinnut, lähinnä isokoske-lo (*Mergus merganser*), telkkä l. sotka (*Bucephala clangula*) ja uivelo (*Mergus albel-lus*), jotka luonnostaan hakeutuvat pesimään puissa oleviin koloihin ja jotka muni-vat melko paljon, jopa toistakymmentä munaa. Munittamalla — hakemalla välillä osa munista pois pesästä — saadaan telkkä tai koskelo munimaan parikymmentäkin munaa.

Eteläisimpänä kyseisistä linnuista pesii telkkä, jonka pesimäalueen eteläraja kul-kee Itämeren etelärannikon korkeudella³, ja tämä raja on tavallaan uuttumunituk-sen teoreettinen eteläraja. Kaikki uututiedot sijoittuvatkin pohjoisemmille alueille. Atlanti puolestaan muodostaa sekä luonnontieteellisistä että kulttuuritekijöistä joh-tuen uuttumunituksen länsirajan, kun taas ilmiön itäraja on puhtaasti kulttuuriraja. Skandinavian uuttujen levinneisyyttä on tarkastellut yksityiskohtaisimmin Gösta BERG⁴, ja hänen esittämiensä tietojen pohjalla voidaan hahmotella tilanne, jonka mukaan 1700- ja 1800-luvuilla uuttujen läntisimmät käyttöalueet sijoittuvat Norjan itäosiin. Ruotsissa uutut ovat olleet yleisempiä: uuttuja on käytetty vaihtelevalla ti-heydellä koko Pohjois-Ruotsissa erityisesti sisävesien varsilla aina Helsinglannin kor-keudelle saakka etelässä. Lisäksi erillisiä uuttumunitusalueita ovat olleet Smoolanti ja Gotlanti, paikannimitietojen perusteella myös Tukholman saaristo.

Virossa uuttumunitus on ollut yleisintä Hiidenmaalla, mutta munitusta on harjoi-tettu useilla muillakin saarilla ja paikoin pohjoisrannikkollakin.⁵

Suomessa erottuu selvästi kaksi munitusalueita, nimittäin etelä- ja lounaisrannik-



Uuttujen summittainen levinneisyys (lähinnä 1700-luvun lopulla ja 1800-luvulla).

ko ja sisämaa. Rannikolla uuttumunitus on ollut yleisintä Ahvenanmaalla ja osittain Turun saaristossa. Kuten Sven ANDERSSON⁶ on yksityiskohtaisesti osoittanut, on uuttujen käyttö monissa Ahvenanmaan pitäjissä ollut erittäin tavallista, ja niitä on ollut käytössä miltei koko Ahvenanmaalla — uuttujen keskeistä asemaa osoittaa näillä alueilla sekin, että uutuille annettiin erisnimiä. Niinpä ANDERSSONilla on yhdestä Vårdön saaresta, Norrgranöstä, mainittu peräti 40 uutun erisnimet.⁷ Poikkeuksen uuttujen yleisestä käytöstä muodostivat vain ne pitäjät, joissa — kuten Köökarissa — on metsän vähyden takia ollut puutetta uuttupuista.⁸

Ahvenanmaalta rannikon uuttumunitusalue on jatkunut jossain määrin katkelmallisena pitkin Suomen- ja Pohjanlahden rannikkoa. Suomenlahdelta on hajatietoja yli ruotsalaisalueen rajan⁹ aina Virolahdelle¹⁰ ja Koivistolle¹¹ saakka.

Pohjanlahdella näyttää uuttujen käyttöalue päättyneen osapuilleen Kristiinankaupungin korkeudella. Sitä pohjoisempana ei uuttuja ainakaan kuluvalle vuosisadalla tai viime vuosisadan lopulla ole käytetty, vaikka munia onkin muutoin voitu kerätä.¹² Merenkurkusta Maksamaasta on tosin pantu K. VILKUNAN¹³ mukaan muistiin uuttujen käyttöön viittaava paikannimi *Uluoto* (nykyisessä muodossa *Uluot*).

Kaikkein vanhin Suomea koskeva uuttumunitustieto liittyy venäläisen tutkimusmatkailun historiaan: luonnontutkija, lääkäri ja akateemikko Nikolai OZERECKOVSKIJ teki v. 1785 Laatokan ja Äänisen alueelle matkan, jota on luonnehdittu tärkeimmäksi Karjalaan 1700-luvulla suunnatuksi tutkimusretkeksi.¹⁴ Tällä matkallaan OZERECKOVSKIJ pani merkille uuttuja sekä Impilahdella että Salmisissa.¹⁵

Raja-Karjalassa uuttumunituksen perinne eli myöhemminkin voimakkaana, kuten mm. kylätutkimusretkeläiset v. 1927 Ilomantsin itäosiin suunnatulla U.T. SIRELIUKSEN organisoimalla toisella kylätutkimusretkellä¹⁶ saattoivat todeta.¹⁷ Kansal-

lismuseon v. 1963 suorittaman kyselyn vastausten perusteella voi todeta, että uuttumunituksen levinneisyyden painopiste viime vuosisadan lopulla ja vielä tällä vuosisadalla on ollut maan itä- ja pohjoisosissa. Tämä sisämaan uuttumunitusalue lähes yhtyy rannikon munitusalueeseen Länsi-Karjalassa, sillä tietoja uuttujen käytöstä on Vuoksenrannasta¹⁸ ja Taipalsaaresta¹⁹. Täältä alue jatkuu pohjoista kohti niin, että läntisimmät tiedot ovat Pertunmaalta²⁰ ja Keuruulta²¹. Pohjois-Savon ja Kainuun pitäjät ovat uuttumunitusvastauksissa korostetusti esillä.

Samoin Kansallismuseon esinekokoelmissa Pohjois-Suomi on varsin hyvin edustettuna.²² Pohjois- ja Itä-Suomeen sijoittuu myös joukko uuttujen käyttöön viittaa- via paikannimiä ja sanastotietoja; lännempää sellaisia on Artjärveltä sekä Jämsän ja Koskenpään väliseltä salolta.²³

Suomen Lapista mm. T. I. ITKONEN²⁴ kertoo, että melkein joka lappalaisperheellä oli yhdestä viiteen uuttua ja että uuttuja näki kaikkialla; useat muutkin Lapin-kuvaukset osoittavat uuttujen olleen yleisiä.²⁵ Petsamon kolttien uutuista tietää kertoa Samuli PAULAHARJU²⁶, ja idempänäkin Kuollan niemimaalla niitä on ollut. Niinpä 1920-luvulta mainitaan, että jokaisella lappalaisella oli Pulozerossa ja Lovozerossa muutamia uuttuja.²⁷

Karjalasta on uuttutietoja lähinnä Vienasta²⁸ mutta etelämpänäkin eivät uutut ole olleet tuntemattomia.²⁹

Pohjois-Venäjällä uuttumunitus näyttää keskittyneen syrjäänien asumille alueille. Jo I. LEPJOHIN, lääkäri, luonnontutkija ja tutkimusmatkailija, joka 1700-luvun lopulla liikkui Venäjän pohjoisosissa ja mm. syrjäänialueilla, antoi matkakertomuksessaan varsin yksityiskohtaisen kuvauksen uutuista. Uuttuja saattoi nähdä runsaasti metsissä, ja ne oli tarkoitettu pesiksi eri lintulajeille, etenkin »sorsille». Linnut pitivät LEPJOHINin mukaan uuttuja turvallisina munimispaikkoina, mutta sitä ne eivät olleet. Syrjäänit tiesivät, milloin linnut olivat munineet munansa ja keräsivät ne pois käyttäen hyödykseen niinkuin mitkä tahansa siipikarjan munat.³⁰

LEPJOHINin kuvaus ei koskenut mitään satunnaista ilmiötä, sillä 1800-luvulta uuttumunituksesta on tietoja kahdeltakin syrjäänien kuvaajalta. M. MIHAJLOV, joka v. 1851 julkaisi katsauksen Ust'-Sysol'skin ja Jarenskin piirissä asuvien syrjäänien elinkeinoinhin kertoo, että syrjäänit erityisen mielellään söivät villien lintujen munia. Niitä saadakseen syrjäänimetsästäjät asettelivat metsiin ja järvien rannoille uutuja.³¹ E. HOFMANN Pečoran yläjuoksun syrjäänejä samoin 1800-luvun puolimaissa tutkiessaan teki huomioita myös uutuista.³²

Muualta Pohjois-Venäjältä kuin syrjäänialueilta ei uutuista ole tietoja. Joutuu kysymään, merkitseekö tietojen puute sitä, että uuttuja ei todellakaan ole käytetty, vai sitä, että aineisto vain on tältä osin puutteellista. Se seikka, että syrjäänejä tutkineet matkailijat ovat kuvauksissaan kertoneet uutuista eräänlaisina erikoisuuksina, viittäisi kuitenkin siihen, että niitä ei olisi nähtykään muualla kuin juuri syrjäänimailla. HOFMANN mm. osoittaa välillisesti varsin selvästi uuttujen puuttumisen venäläisiltä sanoessaan, että syrjäänien uuttujen käyttö muistutti venäläisten tapaa asettaa varpusenpesiä pystyyn korkeiden seipäiden varaan.³³ Jos venäläisillä olisi ollut uutuja, ei HOFMANNin olisi tarvinnut hakea vertauskohtaa varpusenpesistä. Huomatava on lisäksi, että venäjän kielessä ei ole uuttua täsmällisesti merkitsevää sanaa: *uutun* vastineeksi on sanakirjassa ilmoitettu vain *gneздо v duple*, 'pesä ontelossa'³⁴, ja venäläiset tutkimusmatkailijat joutuivat hyvin erilaisin termein kuvailemaan sekä syrjäänimailla että Karjalassa näkemäänsä uuttuja. LEPJOHINille³⁵ uutut olivat 'tyn-

nyreitä' (*kaduški*) tai 'tuohiputinoita' (*buraki*) ja MIHAJLOVille³⁶ 'pyttyjä' (*kadočki*).³⁷

Itään päin mentäessä nousee esiin kysymys siitä, ulottuuko uuttumunitusalue Siperian puolelle, obinugrilaisalueelle. Aiemmin, haettaessa yhteistä suomalais-ugri-laista esineellistä perintöä haluttiin tähän kysymykseen vastata myöntävästi. On kuitenkin ilmeistä, että tämä vastaus perustui eräisiin väärinkäsityksiin ja että vaikka lintuja onkin Uralin itäpuolella munitettu, uutut eivät siellä ole olleet käytössä.³⁸ Jeneisin itäpuolella munien keruukin näyttää loppuvan, joten uuttujen käyttö sijoittuu selvästi rajallisen munienkeruualueen sisälle vielä keruutakin suppeampana kulttuuri-ilmionä. Uuttujen käytön loppumista juuri Uralin tuntumassa voi sinänsä pitää varsin luonnollisena, sillä osittain Uralia pitkin kulkeva kulttuuriraja ja samalla etninen raja on ollut suhteellisen jyrkkä.

Tutkijat ovat Skandinavian ja Itämeren piirin aineiston perusteella olleet jokseenkin yksimielisiä siitä, että uuttujen käyttö on ilmiönä vanha³⁹, siis esihistorialliseen aikaan palautuva, ja mm. R. NIRVI on täsmällisemmin ajoittanut sen *koskelo*-nimien perusteella ainakin kantasuomalaiseksi⁴⁰. Vaikka ikääminen on itäisemmän aineiston osalta vaikeampaa, näyttävät uutut kuitenkin kuuluneen vakiintuneena osana syrjäänikulttuuriin, mikä tietysti viittaa ilmiön vanhuuteen. Uuttujahan on tavattu sekä Sysolan alueelta että Pečoran yläjuoksulta. Viimeksi mainittu seutu oli uudisasutusalueetta, jonne väestöä muutti pääasiallisesti keskiseltä Sysolalta ja yliseltä Vyčegdalta 1700-luvulla.⁴¹ Uutun on täytynyt ennen tätä asutusliikettä olla tunnettu syrjäänien keskuudessa, ja uuttujen käyttö on siirtynyt uudisasukkaitten mukana uusille asuinalueille. Pečoran syrjäänialue, jossa HOFMANN vielä 1800-luvun puolivälissä näki runsaasti uuttuja, jäi köyhäksi, rintamailta jo kadonnutta perinnettä säilyttäväksi tyyppilliseksi uudisasutusalueeksi.⁴²

Se että syrjäänien uuttualueet jäivät yksinäisiksi saarekkeiksi Pohjois-Venäjällä, johtuu venäläisväestön levittäytymisestä keskiajalta alkaen kohti pohjoista. Venäläiset eivät uuttuja tunteneet. Ne eivät kuuluneet Venäjän keski- ja eteläosien vanhaan kulttuuriperintöön jo siitäkään syystä, että uutuisissa munitettuja lintuja ei näillä alueilla pesinyt. Munat kyllä kuuluivat Bysanttiin palautuvan tradition mukaisesti⁴³ ortodoksiseen venäläiseen kulttuuriin varsin kiinteästi: ne olivat pääsiäisherkkuja ja ne liittyivät osana pääsiäisen juhlamenoihin ja -ruokiin. Pohjois-Venäjällä ei luonnonvaraisten lintujen munia ole kuitenkaan pääsiäisen aikaan saatavissa kuin poikkeustapauksissa, ja jotta pääsiäisestä olisi munien osalta kunnialla selvitty, oli välttämätöntä käyttää kesyjen lintujen munia ja pitää hanhia ja myöhemmin kanoja. Näin uutut tarpeettomina hävisivät epäilemättä vielä varhaiskeskiajalla uuttumunitusalueeseen kuuluneelta Pohjois-Venäjältä sekä venäläisen kolonisaation että yleisemmin venäläisvaikutuksen kasvun myötä lukuun ottamatta monessa suhteessa sangen itseriittoista syrjäänialuetta.

Skandinaviassa ja Itämeren piirissä syyt uuttujen vähittäiseen häviämiseen ovat olleet osittain toiset, selvemmin elinkeinorakenteeseen ja sen ekologiseen taustaan liittyvät. Uutuista ja muista munituspesistä on munia kerätty siellä, missä luonnonolot sekä talousmuoto ovat suosineet munitusta. Selvimmän esimerkin tarjoaa Lappi. Lapissa on ollut vallalla osittainen luontaistalous, jonka puitteissa erilaiset suoraan luonnosta saatavat tuotteet ovat näytelleet suurta osaa. Lappalainen — myös pohjoissuomalainen ja pohjoisruotsalainen — oli tottunut käyttämään luontoa eri tavoin hyväksi. Lintujen pesimäpaikkoja on ollut runsaasti, ja luonnossa kulkija on niihin osannut kiinnittää huomionsa. Kun varsinkin kevättalvella ravinto on saatta-

nut olla niukkaa ja sen ravintoarvo vähäistä, on kannattanut nähdä se vaiva, mitä uuttujen valmistaminen, ripustaminen ja kokeminen on merkinnyt.

Olosuhteet saaristoalueella ovat monessa suhteessa rinnastettavissa tähän. Myös saariston asukas on tottunut hakemaan elantonsa pyynnin avulla ja suoraan luonnosta.

Vanhoilla viljelysseuduilla tilanne on ollut toinen ainakin viime vuosisatoina. Viljelemättömän luonnon taloudellinen hyväksikäyttö on ollut rajoitetumpaa, ja uuttuisa munitettavien lintujen pesimäpaikkoja on ollut harvassa. Munien keruuta on kylä voitu harjoittaa, mutta se ei ole tapahtunut taloudellisena välttämättömyytenä vaan usein pelkästään nuorten ja pikkupoikien huvina. Näissä oloissa on sellainen munitukseen liittyvä keksintö kuin munitustikka levinnyt Skandinaviasta käyttöön juuri eräänlaisena uutun helppokäyttöisempänä ja ehkä hupaisempana korvikkeena.⁴⁴

Varsin havainnollisesti uuttumunituksen yhteys talousmuotoon tulee esiin, kun verataan itäistä uuttumunitusaluetta Suomen maatalousalueisiin 1800-luvun alkupuolella. Uuttujen käytön raja noudattelee jokseenkin tarkkaan Länsi-Suomen peltoviljelyalueen ja Itä- ja Pohjois-Suomen maatalousalueiden välistä rajaa. Jälkimmäisillä alueilla oli pääpaino lähinnä kaskiviljelyllä, karjanhoidolla ja tervanpoltolla.⁴⁵

Munia on pelto-Suomessakin silti haluttu syödä, ja uuttumunitus ja sen väheneminen ovat yhteydessä siipikarjanhoidon — käytännössä kananhoidon — leviämiseen: kananhoito on Suomessakin vähentänyt tarvetta munittaa luonnonvaraisia lintuja. Kansallismuseon kyselyyn vastanneiden tiedonantajien vastauksissa on mainintoja siitä, että munitus ja kananhoito ovat olleet toisiaan korvaavassa suhteessa. Rannalta kerrotaan, että munitettiin villilintuja, koska paikkakunnalla ei ollut kanoja.⁴⁶ Rääkkylästä todetaan sama asia toisin: munitusta ei harjoitettu, koska talossa oli kanoja.⁴⁷

Siipikarjaa, kanoja ja hanhia, oli Suomessa jo keskiajalla: 1300-luvulta on kirjallinenkin tieto asiasta.⁴⁸ Kanoja oli vuoden 1539 veroluettelon mukaan koko maassa, hanhia vain Varsinais-Suomessa ja Ahvenanmaalla.⁴⁹ Kansa on kuitenkin pitänyt vain vähän siipikarjaa. »Kanoja ja kyyhkysiä elättävät vain säätyläiset», kerrotaan Vöyristä 1800-luvun alussa.⁵⁰ Yleistyskelpoinen on varmasti⁵¹ Kirvua koskeva tieto vuodelta 1827: »Miltei jokaisella talonpojalla, torpparilla ja mäkitupalaisella on kukko tietääkseen ajankulun yöllä, ja kana kukon rauhoitukseksi.»⁵² Samasta pitäjistä kerrotaan kyselyvastauksessa, että entisaikaan, kun kanojen pito oli vähäistä, kerättiin sorsan munia.⁵³ Raja-Karjalassa oli kanojen pito vielä kuluvan vuosisadan alussa lähes tuntematonta, sillä esim. Ilomantsin Liusvaaran kylässä ei kesällä 1927 ollut siipikarjaa enempää kuin yksi kana ja kukko — mutta uuttumunitusta harjoitettiin yleisesti.⁵⁴ Lännempääkin Suomesta on hajatietoja siipikarjan pidon vähäisyydestä.⁵⁵

Selkeän kuvan kananhoidon kehityksestä ja alueellisesta leviämisestä antavat vuodesta 1878 alkaen julkaistut kanoja koskevat tilastotiedot. Alla olevassa asetelmassa on esitetty tiedot kanojen määristä lääneittäin v. 1877 ja 1897.⁵⁶

Muuta siipikarjaa kuin kanoja — lähinnä hanhia — on pidetty yhteensä vain muutamia tuhansia yksilöitä.

Asetelmasta näkyy selvästi kaksi seikkaa. Ensinnäkin kananhoidon kehitys on 1800-luvun lopulla ollut varsin nopeata, onhan kanojen lukumäärä kahdessakymmenessä vuodessa lähes kolminkertaistunut. Toiseksi vielä 1800-luvun puolivälin jälkeen alueelliset erot kananhoidon yleisyydessä ovat olleet valtavat: Itä- ja Pohjois-Suomen lääneissä (Kuopion, Mikkelin ja Oulun läänit) ei ole yhteensäkään pidetty

Lääni	Kanoja kpl.	
	v. 1877	v. 1897
Uudenmaan lääni	33 544	69 123
Turun ja Porin lääni	47 944	121 314
Hämeen lääni	24 182	67 840
Viipurin lääni	30 727	80 120
Mikkelin lääni	9 589	30 066
Kuopion lääni	7 084*	28 789
Vaasan lääni	15 939	64 421
Oulun lääni	3 450	14 930
Yhteensä	172 459	476 603

* Tieto vuodelta 1876

edes puolta siitä kanamäärästä, mitä kananhoidon kannalta edistyneimmässä läänissä, Turun ja Porin läänissä.

On kyllä toisaalta mahdollista, että siipikarjanhoidolla on ennen sen varsinaista ekspansiokautta 1800-luvun lopulla ollut uuttumunitusta edistävääkin merkitystä. Kansa saattoi nimittäin säätyläisten siipikarjanhoidon esimerkin mukaan entistä innokkaammin munittaa omaa »siipikarjaansa», vesilintuja. Telkät olivat kansan kanoja ja uutut niiden pesiä. Tämä on kuitenkin ollut vain välivaihe, sillä yhä modernisoituvaan yhteiskuntaan eivät uutut sopineet. Niihin liittyvä tapaoikeus⁵⁷ romuttui: monet Pohjois-Ruotsin talolliset lopettivat uuttujen pidon, kun paikallisia tapoja tuntemattomat uittomiehet niitä salaa kokivat.⁵⁸ Uudenaikaiset hoitometsät⁵⁹ eivät muutenkaan olleet parhaita paikkoja asetella uuttuja. Luonnonsuojeluaate teki tuloaan, ja lintujen haluttiin antaa pesiä rauhassa ellei niitä peräti rauhoitettu kokonaan: luonnonsuojelulaki vuodelta 1923 kertoo näistä ajatussuunnista.⁶⁰

Uutut siis olivat häviämässä koko niiden vanhalla käyttöalueella, joskin häviämisen syyt olivat hiukan erilaiset lännessä kuin idässä. Olisi kuitenkin väärin ajatella, että kehityksen suunta olisi yksioikoisesti ollut tällainen: asutuskuvan ja taloudellisten painopisteiden muuttuessa on varmasti esiintynyt dynamiikkaa myös uuttujen käytössä. Niinpa voidaan arvella, että varhaiskeskiajalla Itämeren pohjoisosien saariston ja rannikon asutuksen tiivistyessä myös uutut kokivat uuden alkavan kukoistuskautensa.⁶¹ Uuttujen pitkään säilynyt merellinen levinneisyysalue voisi olla tämän prosessin tulosta, jossa vallankin ruotsalaisväestön asutusliikkeillä oli keskeinen merkitys.⁶² Kysymys olisi samantapaisesta leviämisestä, joka on tapahtunut mm. eräiden hylkeenpyyntimenetelmien kohdalla.⁶³ Ei voidakaan lähteä siitä, että uutut olisivat pelkästään »keruutalouden jäännös»⁶⁴, vaan niillä on ollut muuta elinkeinonharjoitusta täydentävä — eikä yksin jäänteellinen — funktionsa hyvin erityyppisissä ja eriaikaisissa ekologis-taloudellisissa miljöissä.

Lähdeviitteet ja huomautukset

- ¹ Schvindt 1905, 5; ks. myös kuva 15.
- ² Esim. Manninen 1931; Berg 1933; Leinbock 1934; Itkonen 1934; Vilkuna 1937; myöh. mm. Andersson 1942.
- ³ Uivelon ja varsinkin isokoskelon pesimäalueen eteläraajat kulkevat selvästi pohjoisempana. Heinzl & Fitter & Parslow 1974, 64—66.
- ⁴ Berg 1933; Pohjois-Ruotsin osalta myös Laestadius 1928 ja Paulaharju 1937.
- ⁵ Leinbock 1934, 180.
- ⁶ Andersson 1942.
- ⁷ Andersson 1942, 70—71.
- ⁸ Ks. Andersson 1942, 67.
- ⁹ Andersson 1942, 88—89.
- ¹⁰ MV:KeA Kys 10, Virolahti, E. Pohjola.
- ¹¹ MV:KeA Kys 10, Koivisto, V. Kuusela.
- ¹² Andersson 1942, 84—85.
- ¹³ Vilkuna 1937, 147.
- ¹⁴ Pimenov & Épstejn 1969, 43—48.
- ¹⁵ Ozereckovskij 1792, 105.
- ¹⁶ Ks. Lehtonen 1972, 121.
- ¹⁷ Leskinen 1939.
- ¹⁸ MV:KeA Kys 10, Vuoksenranta, L. Virtanen.
- ¹⁹ MV:KeA Kys 10, Taipalsaari, H. Multaharju.
- ²⁰ MV:KeA Kys 10, Pertunmaa, J. E. Palsa; ks. myös Kokkonen 1932, 242.
- ²¹ MV:KeA Kys 10, Keuruu, T. Tuomi.
- ²² KM:KE 7201: 85, 138, 143; KM:KE 8317: 6.
- ²³ Ks. Vilkuna 1937, 146—147.
- ²⁴ Itkonen 1948, 273.
- ²⁵ Ks. esim. Fellman 1906, 80.
- ²⁶ Paulaharju 1921, 80.
- ²⁷ Ivanov-Djatlov 1928, 42.
- ²⁸ Manninen 1932, 433.
- ²⁹ Virtanen 1949, 16. Lyydissä tunnetaan verbi *munitada*; *muna* esiintyy varsin yleisesti karjalaisissa paikannimissä, onpa Aunuksessa Uujärvi. Nissilä 1976, 55—56. Vrt. kuitenkin myös Tarojeva 1965, 123.
- ³⁰ Lepjohin 1814, 270.
- ³¹ Mihajlov 1851, 98.
- ³² Hofmann 1856, 49.
- ³³ Hofmann 1856, 43.
- ³⁴ Suomalais-venäläinen sanakirja, hakus. *uuttu*.
- ³⁵ Lepjohin 1814, 270.
- ³⁶ Mihajlov 1851, 98.
- ³⁷ Ks. myös Ozereckovskij 1792, 105; vrt. Vasmer 1958, hakus. *ulej*.
- ³⁸ Lehtonen 1982. Tässä yhteydessä on tarkemmin käsitelty Siperian uuttuihin ja munitukseen liittyviä kysymyksiä. Ks. myös siinä mainittu kirjallisuus.
- ³⁹ Erityisesti on pantava painoa Bergin esittämille näkökohdille. Berg 1933.
- ⁴⁰ Nirvi katsoo ko. lintuja munitetun koskuesta valmistetuissa keinotekoisissa pesissä, siitä nimi. Nirvi 1941, 338.
- ⁴¹ Lašuk 1958, 112—116.
- ⁴² Ks. Lehtonen 1977, 100—101.
- ⁴³ Esim. Arnott 1957, 194.
- ⁴⁴ Lehtonen 1970, 156.
- ⁴⁵ Soininen 1975, 19.
- ⁴⁶ MV:KeA Kys 10, Ranua, V. Lohi.
- ⁴⁷ MV:KeA Kys 10, Rääkkylä, A. Hirvonen.
- ⁴⁸ Voionmaa 1912, 26.
- ⁴⁹ Kulturhistoriskt lexikon IV, 391.
- ⁵⁰ Sirelius 1919, 224 mukaan.
- ⁵¹ Ks. Vilkuna 1957, 137.

- ⁵² Sirelius 1919, 224 Halinuksen mukaan.
⁵³ MV:KeA Kys 10, Kirvu, A. Haikkonen.
⁵⁴ Leskinen 1939, 85—86.
⁵⁵ Esim. Kokkonen 1932, 241; Streng 1936, 28.
⁵⁶ Statistisk årsbok för Finland 1878 ja 1900, 11 ja 13. Jälkimmäisen vuoden luvuissa ovat mukana myös kalkkunat, mutta niiden määrän on täytynyt olla hyvin pieni.
⁵⁷ Esim. uukeinot on rinnastettu ansapolkuihin, ja toisen keinolla kävijää on pidetty varkaana. Virtanen 1949, 15—16; Paulaharju 1937, 123.
⁵⁸ Ekman 1910, 196.
⁵⁹ Ks. Söyrinki 1958, 338.
⁶⁰ MV:KeA Kys 10, Vuoksenranta, L. Virtanen; Söyrinki 1958, 336—337.
⁶¹ Munien merkityksestä saaristolaisille ks. esim. Storå 1966, 194—195.
⁶² Leinbock on Viron osalta viitannut tällaiseen mahdollisuuteen. Leinbock 1934, 180.
⁶³ Erityisesti hylkeen verkkopyynti, läntinen harppunatyyppe ja kallioon kiinnitettävät koukut ovat tällaisia. Lehtonen 1968, erit. 193—197. Ks. tässä yhteydessä myös asutusliikkeistä.
⁶⁴ Esim. Erixon 1951, 95.

Lähdeluettelo

PAINAMATTOMAT LÄHTEET

Museovirasto (MV), Helsinki

Kansallismuseon kansatieteelliset esinekokoelmat (KM:KE)

Kansatieteen toimiston keruuarkisto (MV:KeA)

Vastaukset Kansallismuseon kansatieteellisen osaston kyselyyn 10 (Kys 10)

PAINETUT LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

- Arnott, Margaret* 1957: Die Ostereier in Griechenland. — Schweizerisches Archiv für Volkskunde 1957.
Berg, Gösta 1933: Nordskandinaviskt — nordeuropeiskt. — Rtg 1933.
Ekman, Sven 1910: Norrlands jakt och fiske. Uppsala.
Erixon, Sigurd 1951: Surviving primitive gathering in the Nordic countries. — Folk-liv 14—15. Stockholm.
Fellman, Jacob 1906: Anteckningar under min vistelse i Lappmarken IV. Helsingfors.
Heinzel, H. & Fitter, R. & Parslow, J. 1974: Lintukäsikirja. (Suomalaisen laitoksen toimittaneet O. Hildén, L. Laine ja S. Vuolanto). Helsinki.
Hofmann, Ernst 1856: Ner nördliche Ural und das Küstengebirge Pae-Choi II. St. Petersburg.
Ivanov-Djatlov, F. G. 1928: Nabljudenija vrača na Kol'skom poluostrove. Moskva.
Itkonen, T. I. 1934: Uttu. — Virittäjä 1934.
 — 1948: Suomen lappalaiset vuoteen 1945 I. Porvoo.
Kokkonen, Lyylä 1932: Itä-Hämeen karjanhoidosta. — Hämeenmaa 2. Hämeenlinna.
 Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid IV. Helsingfors 1959.
Laestadius, Petrus 1928: Journal I. (Uusintap.) Stockholm.
Lašuk, L. P. 1958: Očerki etničeskoj istorii Pečorskogo kraja. Syktyvkar.
Lehtonen, Juhani U. E. 1968: Estnischer Robbenfang — Schnittpunkt der Fangkulturen des Finnischen und Bottnischen Meerbusens. — Studia Fennica 16. Helsinki
 — 1970: Munitustikku. — Kotiseutu 1970.
 — 1972: U. T. Sirelius ja kansatiede. — Kansatieteellinen Arkisto 23. Helsinki.
 — 1977: Ovelat izmalaiset. — Helsingin yliopiston Kansatieteen laitoksen tutkimuksia 6. Helsinki.
 — 1982: Sind die Nistkästen finnisch-ugrisch? — Finnisch-ugrische Forschungen 44. Helsinki.
Leinbock, F. 1934: Linnumunade korjamisest. — Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat 8. Tartu.
Lepjohin, Ivan 1814: Prodolženie dnevnih zapisok. Sanktpeterburg.
Leskinen, Eino 1939: Metsänkävynnistä ja kalastuksesta Ilomantsin itäosissa. — Kansatieteellinen Arkisto 3. Forssa.
Manninen, J. 1931: Die Sachkultur Estlands. Tartu.
 — 1932: Karjalan vanhat elinkeinot. — Karjalan kirja. 2. p. Porvoo.

- Mihajlov, M.* 1851: Promysly zyrjan Ust'sysol'skago i Jarenskago uěždov Vologodskoj gubernii. — Žurnal Ministerstva vnutrennih děl 34. SPB.
- Nirvi, R. E.* 1941: Muudan primitiivistä talousmuotoa kuvastava linnunniemi. — Virittäjä 1941.
- Nissilä, Viljo* 1967: Die Dorfnamen des alten lüdischen Gebiets. — Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimintuksia 144. Helsinki.
- Ozereckovskij, Nikolaj* 1792: Putešestvie po ozeram Ladožkomu i Onežskomu. Sanktpeterburg.
- Paulaharju, Samuli* 1937: Kiveliöitten kansaa. Helsinki.
- Pimenov, V. & Ėpštejn, E.* 1969: Karelija glazami putešestvennikov i issledovatelej XVIII i XIX vekov. Petrozavodsk.
- Schvindt, T. H.* 1905: Suomalainen kansatieteellinen kuvasto I. Metsänkäynti ja kalastus. Helsinki.
- Sirelius, U. T.* 1919: Suomen kansanomaista kulttuuria I. Helsinki.
- Soininen, Arvo M.* 1975: Vanha maataloutemme. — Historiallisia tutkimuksia 96. Forssa.
- Statistisk årsbok för Finland. Helsingfors 1878 ja 1900.
- Storå, Nils* 1966: Äggslaven och grisselkroken. — Budkavlen 43—44. Åbo.
- Streng, Helena* 1936: Kurun vanhanaikaisesta karjanhoidosta. — Hämeenmaa 5. Hämeenlinna.
- Suomalais-venäläinen sanakirja. (Toim.) I. Vahros & A. Scherbakoff ja V. Ollikainen & I. Salo). Moskova 1975.
- Söyrinki, Niilo* 1958: Luonnonsuojelu. — Oma maa IV. Porvoo.
- Tarojeva, R. F.* 1965: Material'naja kul'tura Karel. Leningrad.
- Vasmer, Max* 1958: Russisches etymologisches Wörterbuch III. Wiesbaden.
- Vilkuna, Kustaa* 1937: Sananlaskuja ja sanontatapoja. — Kotiseutu 1937.
- Virtanen, E. A.* 1949: Suomalaista tapaoikeutta. — Tietolipas 7. Helsinki.
- Voionmaa, Väinö* 1912: Suomalaisia keskiajan tutkimuksia. Porvoo.

Summary

The article discusses the distribution and disappearance of man-made nests (Fi. *uuttu*) used for collecting the eggs of water-fowl. The natural boundary for the use of these nests is the southern boundary of the nesting areas of the water-fowl species in question. To the east the use of such nests ends in Siberia. The phenomenon is part of the common cultural heritage of Northern Europe dating back to prehistoric times. Its last areas of occurrence are those where an economy based on natural resources was of major importance such as archipelago areas and forest regions. This was not however a »relic of the gathering economy«. The practice served a function complementary to other means of livelihood in a variety of ecological-economic environments of different type and age. Especially in the northern Baltic regions the marine distribution of the practice may be related to the Early Medieval expansion of Swedish settlement. The reasons for abandoning this practice differed to some degree in the various regions. In Northern Russia the main reason was colonization by the Russians in the Middle Ages. The Russians, originating from further south, were not familiar with the man-made nests and eggs, which were especially necessary for celebrating Easter, were obtained from poultry. The nests remained in use only in the northern regions of the Siryanians which were relatively independent with respect to their culture. Further to the west, the developing agricultural and forestry economy and especially the spread of the practice of poultry-raising made the nests unnecessary.